

Vass Annamária

TYIBOR GYERI, KRISZTINYA TOT, MILAN FJUST...

Mennyire ismer(het)ik a magyar irodalmat az oroszok?

Ljudmila Ulickaja új novelláskötete, *A lélek testéről* magyar kiadása nem szorul reklámra.¹ A cím azt sugallja, hogy Enyedi Ildikó *Testről és lélekről* című filmje ihlette, ezzel pedig a könyv el is adja magát. Az első megérzést a könyvvel kapcsolatban felerősíti az is, hogy rendkívüli módon nem Goretity József, Ulickaja megszokott fordítója, hanem Morcsányi Géza, a *Testről és lélekről* egyik főszereplője fordította. Mindez lehetne persze véletlen egybeesés, csakhogy az eredeti cím (amely a magyar grammatika áldozatául esik) rácáfol erre. Ulickaja ebben igen erős fonetikai áthallást teremtett legújabb könyve és a díjnyertes film között. Az egybecsengést hallhatja az is, aki nem tud oroszul: *O tyele dusi* (Ljudmila Ulickaja) – *O tyele i duse* (Enyedi Ildikó). A két mű mellett több ponton is kapcsolódik: a novellákban fellelhető számos burkolt allúzió révén, illetve egy vágóhídon játszódo jelenetnek köszönhetően a történet síkján is. Ez izgalmas kérdéseket vet fel. Vajon mennyire ismerik Oroszországban a magyar kultúrát? Mennyire jellemző, hogy egy magyar alkotás markáns hatást gyakorol az orosz kultúrára? Jelen írás a két kultúra viszonyában az irodalomra, azon belül is a magyar irodalom oroszországi jelenlétére fókuszál.

Míg az orosz irodalom a 18. században kezdett átszivárogni az európai kultúrába, így a németen keresztül a magyarba, addig a magyar irodalom, pusztán a nyelv elszigeteltsége miatt is csak jóval később, a 19. század végén jutott el Oroszországba. Írásomban nem a magyar irodalom oroszországi kiadásának és recepciójának szisztematikus áttekintésére vállalkozom a forradalom előtti időszaktól kezdve egészen napjainkig, hanem inkább betekintést nyújtok a magyar irodalom oroszországi helyzetébe, különös figyelemmel az utóbbi két évtizedre.² Mi

1 Ljudmila ULICKAJA, *A lélek testéről*, ford. MORCSÁNYI Géza, Magvető, Budapest, 2020.

2 Okszana Jakimenkonak *Hungarian Literature in Russian: the (Un)natural Selection* [Magyar irodalom oroszul: a (nem) természetes kiválasztódás] címen jelenik meg hamarasan egy angol nyelvű tanulmánya a témában. A Belgrádi Egyetem konferenciakötetében helyet kapó szöveg egy tágabb kutatás részeként a magyar irodalom oroszországi kiadásának történetét annak kezdetétől, a 19. század végétől az 1950-es évekig tekinti át.

érhető el a magyar irodalomból oroszul? Milyen az orosz nyelven megszólaló magyar irodalom megítélése? Egyáltalán kiknek a hangján szólal meg a magyar irodalom oroszul? És milyen helyzetben vannak irodalmunk oroszországi népszerűsítői?

Persze leginkább talán mindenki arra kíváncsi, hogy mennyire vevő ma a magyar irodalomra Oroszország. A válasz nem egyértelmű. Abban az esetben, ha azt tekintjük át, hogy hány magyar szerzőtől jelent meg bármilyen mű vagy műrészlet, akkor egészen pozitív képet kapunk. Ha viszont azt, hogy ezen szerzők hány műve érhető el teljes egészében, akkor már kevésbé. Nem beszélve a példányszámokról (jellemzően egy-két ezer példány, maximum ötezer), vagy arról, hogy miből készül később újrajtás. Az oroszok számára a magyar kultúra érzékelhetően egzotikusnak tűnik. Másrészt viszont, ahogyan azt Jurij Guszev (orosz költő, a teljes Balassi-életmű orosz fordítója) vallja, a magyarok gondolkodásmódja és jelleme rendkívül hasonló az oroszokéhoz. Sokkal hasonlóbb, mint sok más szláv nyelvet beszélő népé.³ Bár Guszevnek valószínűleg igaza van, a továbbiakból kiderül, hogy pusztán a hasonló mentalitás nem elég, és számos oka van annak, hogy a magyar könyvek nehezen érvényesülnek az oroszországi könyvpiacra.

A kortárs magyar filmművészettel kapcsolatban személyes tapasztalataim azt mutatják, hogy a kultúrában jártas emberek Oroszországban rendszerint ismerik és szeretik a magyar filmeket, név szerint emlegetik a rendezőket. Ez köszönhető egyrészt a filmek nemzetközi szakmai sikerének, másrészt pedig annak a magyar filmművészeti fesztiválnak, amelyet idén hatodik alkalommal rendeznek meg Moszkvában. A fesztivált követően a filmeket még számos városban, így Szentpéterváron, Jekatyerinburgban, Kazanyban, Krasznodarban és Izsevszkben is levetítik.⁴ Ulickaja legújabb könyvének címe is azt bizonyítja, hogy a magyar film Oroszországban is tud érvényesülni.

Ha a magyar és orosz irodalom együttműködésére madártávlatból tekintünk, akkor szembetűnik, hogy itt viszont – megfelelő a „kis irodalmak – nagy irodalmak” viszonyrendszerének – az orosz irodalom sokkal inkább a magyar irodalom része, mintsem fordítva. És nemcsak a klasszikus orosz írók, de a maiak is jó eséllyel indulnak, hogy a magyar irodalomban fejthessék ki hatásukat. Egyrészt ugyanis elmondható,

3 Jurij GUSZEV, *O vengerszkoj poezii*. Huncult.ru 2019. 04. 11., <http://huncult.ru/blog/poetry>.

4 A 2020-as, 6. Cifra magyar filmfesztivál díszvendége Pálfi György lesz, és a következő filmeket mutatják be: *Hukkle, Az úr hangja* (rendező: Pálfi György), *Rossz versek* (rendező: Reisz Gábor), *Guerilla* (rendező: Kárpáti György Mór), *Egy nap* (rendező: Szilágyi Zsófia).

hogy (bár a kínálat persze mindig lehetne teljesebb) a legjelentősebb kortárs orosz szerzőknek, ha nem is egész életművük, de jelentősebb műveik olvashatók magyarul.⁵ Másrészt pedig, ha a kortárs világirodalmakhoz mérten vizsgáljuk az orosz irodalom magyarországi helyzetét, akkor úgy tűnik, mintha az orosz irodalomból jóval több szépirodalmi mű fordítása jelenne meg, mint más nagy európai irodalmakból, így a németből, franciából, spanyolból vagy olaszból.⁶

Ehhez képest az orosz olvasók vajon mennyire ismerik a magyar irodalmat? Az Arzamas.ru nevű ismeretterjesztő kulturális magazinnak köszönhetően talán nem is olyan kevésé. Két éve *Minden, amit tudni kell a magyar irodalomról* címmel figyelemfelkeltő 20. századi magyar irodalmi kisokos vált elérhetővé a honlapjukon.⁷ Ismertetőjükben, mint egy kirakatban, úgy sorakoznak egymás mellett a 20–21. század kiemelkedő magyar szerzői és könyvei, egy híján negyven. A harsány borítókön nem a művek címe és szerzője, hanem egy-egy csalogató jelmondat áll: „A magyar Joyce”, „Apokalipszis versben elmesélve”, „Kamaszok harca”, „Egy teljesen boldogtalan falu”, „Esték egy pszichopatózával”, „Huligán szabadvers”, „Erdélyi Robinzonád”. Ha valamelyik megtetszett, egy kattintással felüthető a további ismertető: érdekes életrajzi adatok, a műhöz írt kommentár, amelyet mindig egy idézet követ. A magyar irodalom kiemelkedő alkotásait eddig talán soha nem szedték így csokorba az orosz közönség számára.⁸ Ki ne akarna magyar irodalmat olvasni ezek után? De vajon hol lehet megtalálni a teljes műveket?

5 Vlagyimir Szorokinnak vagy Viktor Pelevinnek például a teljes életműve elérhető magyarul, akárcsak a már említett Ljudmila Ulickájának.

6 Lásd erről az orosz irodalom egyik vezető magyar fordítójának véleményét: Kovács Gergő, *Nem „csupán” irodalom – ilyen ma az orosz írók világa*. (Interjú Goretity Józseffel), *Mandiner* 2020. 05. 10. https://mandiner.hu/cikk/20200510_orosz_irodalom.

7 A könyveket válogatta, a kommentárokat írta: Okszana Jakimenko. Lásd: Okszana JAKIMENKO, *Vszjo, sto nado znaty o vengerszkoj lityerature*, Arzamas.academy 2018. 04. 27., <https://arzamas.academy/mag/533-hungary>.

8 Az alábbi szerzők és művek szerepelnek itt: Kertész Imre, *Sorstalanság*; Esterházy Péter, *Termelési regény*; Molnár Ferenc, *A Pál utcai fiúk*; Örkény István, *Tótek*; József Attila, Radnóti Miklós, *Razglednicák*; Krasznahorkai László, *Sátántangó*; Mészöly Miklós, *Az atléta halála*; Szabó Lőrinc, Márai Sándor, *Napló*; Fejes Endre, *Rozsdatemető*; Kosztolányi Dezső, *Esti Kornél*; Nemes Nagy Ágnes, Bodor Ádám, *Sinistra körzet*; Spiró György, *Fogság*; Rejtő Jenő, *Piszkos Fred*; Tamási Áron, *Ábel a rengetegben*; Déry Tibor, *Niki*; Tar Sándor, *A mi utcánk*; Krúdy Gyula, *Szindbád-novellák és regények*; Nadas Péter, *Egy családregény vége*; Ady Endre, Németh László, *Égető Eszter*; Pilinszky János, *Harmadnapon*; Szerb Antal, *Utazás a holdvilág*; Füst Milán, *A feleségem története*; Karinthy Frigyes, *Utazás a koponyám körül*; Tandori Dezső, *Tördék Hamletnek*; Ottlik Géza, *Iskola a batáron*; Babits Mihály, *Jónás könyve*; Szabó Magda, *Az ajtó*; Tóth Krisztina, Sánta Ferenc, *Az ötödik pecsét*; Petri György, Illyés Gyula, *Puszták népe*; Weöres Sándor, Závada Pál, *Jadviga párnája*; Tolnai Ottó, Térey János, *A legkisebb jégkorszak*.

Itt esik csapdába a fellelkesedett olvasó. Mert bár az itt szereplő műrészletek fordítása nem az Arzamas felkérésére, hanem korábban készült, a teljes mű nem mindig érhető el oroszul. Így például Spiró György *Fogságából* csak részlet jelent meg egy folyóiratban.⁹ Márai Sándor *Naplójából* vagy Mészöly Miklós kisregénye, *Az atléta halálából* pedig egyelőre még részlet sem jelent meg.

Az oroszországi fordítók ezzel a hézagossággal magyarázzák a magyar irodalom oroszországi népszerűtlenségét. Ördögi kör ez, melyben a kiadók meg vannak győződve arról, hogy az „egzotikus” magyar irodalom csak szűk közönséget érdekelhet, az viszont részleteiben vagy a legjava nélkül nem tud az orosz kultúrában igazán érvényesülni.

Év elején hosszú interjú jelent meg a magyar irodalomról Okszana Jakimenko műfordítóval Oroszország egyik legjelentősebb irodalmi fórumán, a Gorkij internetes portálon. A bevezető szöveg nem túl hízelgő: „Amikor kortárs európai irodalomról beszélünk, akkor elsősorban francia vagy angol nyelvű szövegek jutnak eszünkbe. Magyarország ebben a kontextusban inkább furcsa egzotikumnak tűnik, mintsem a világirodalmi folyamatok teljes jogú résztvevőjének. A magyar klaszszikusok nagy részét az 1970–80-as években fordították le oroszra, és ekkor is jelentek meg, gyakran rendkívül alacsony példányszámban. Ma sem töri magát senki, hogy a kortárs magyar szerzők kiadási jogát megszerezze, éppen ezért nem meglepő, hogy a magyar irodalomról alkotott elképzeléseink éppoly zavarosak, mint korábban. Persze a világirodalom ennyire szűkre szabott kontextusából nem csupán a magyar irodalom reked kívül, de az is biztos, hogy a magyar szerzők oroszországi népszerűsítőinek hatalmas munkát kell végezniük, hogy azok egyáltalán az orosz olvasó látókörébe kerüljenek.”¹⁰

Ugyan nagyjából minden jelentős magyar szerzőtől fordítottak valamit oroszra, sokuk életművéből sajnos borzasztóan keveset. Ha például Mészöly Miklóst keressük oroszul, akkor mindössze egy novellát és néhány esszét találhatunk,¹¹ miközben Mészölyt Okszana Jakimenko

9 György SPIRÓ, *Nyevolja*, ford. Jurij GUSZEV, *Zvezda* 2011/3., <https://magazines.gorky.media/zvezda/2011/3/nevolya.html>.

10 Grigorij PETUKHOV, *Večnoe odinočestvo vengerskoj literatury. Interv'ju s perevodicej Okszana Jakimenko* [A magyar irodalom örök magánya. Interjú Okszana Jakimenko műfordítóval], *Gorkij.media* 2020. 01. 24., <https://gorky.media/context/vechnoe-odinochestvo-vengerskoj-literatury/>.

11 A fordítók persze igyekeznek pótolni azokat a hiányokat, amelyek nélkül a magyar kortárs irodalomnak szerintük esélye sincs arra, hogy lojális és értő olvasókra találjon. Két jelentős Mészöly-szöveget már lefordítottak. Mivel azonban ezek nem annyira a történet, mint inkább a prózapoeitika szempontjából érdekesek, egyelőre elakadtak a kiadásukkal. A szerzői jogok drágák, a kiadók pedig hezitálnak. Lásd *Uo.*

olyan kulcsfigurának tartja, aki nélkül a magyar irodalom sok más szerzője érthetetlen marad. Ez nyilvánvalóan érvényes azokra a posztmodern szerzőkre, akik erőteljes intertextuális és narratológiai játékot folytatnak, így Esterházy Péterre, akitől a *Harmonia Caelestis*, a *Javított kiadás* és a *Termelési regény*, vagy Nádas Péterre, akitől az *Egy családregény vége*, *Emlékiratok könyve*, vagy Spiró Györgyre, akitől csak a Gorkijről szóló *Diavolina* jelent meg teljes egészében oroszul.¹² Ezen írók szövegeibe olyannyira beleíródott a hatvanas-hetvenes évek fordulójának magyar epikai tradíciója, hogy annak ismerete nélkül valószínűleg értelmetlennek maradnak, és így nyilvánvalóan az orosz kritika sem tud figyelmet fordítani rájuk.¹³ Vagyis vannak olyan szerzők, akik nélkül nemcsak hogy nem lehet teljes a magyar irodalomról alkotott oroszországi kép, de akik nélkül érthetetlenek és ebből fakadóan érdektelenek maradnak más alkotók is, akár a kortársak.

Mennyire könnyen található olvasókra Garaczi László, akitől a *Pompásan buszozunk!*, Háy János, akitől a *Gyerek* és *A mélygarázs*, vagy Tóth Krisztina, akitől mindössze néhány novella jelent meg orosz folyóiratokban?¹⁴ A megjelent művek száma mutatja, hogy kevésé. Ennek oka pedig az lehet, hogy ezek a kortárs művek erőteljesen bele vannak ágyazódva a magyar történelem, politika és popkultúra kontextusába.

A *Sorsstalanság* viszont két változatban is megjelent oroszul, előbb egy izraeli folyóiratban Simon Markis és Hetényi Zsuzsa, majd könyvként Jurij Guszev fordításában.¹⁵ A kétkezes fordítások esetében a mű-

- 12 Péter ESTERHÁZY, *Harmonia Caelestis (Nyebesznaja garmonyija)*, ford. Vjacseszlav SZEREDA, *Novoje lityeraturnoje obozrenyje*, Moszkva, 2008.; Péter ESTERHÁZY, *Izpravlennoje izdanyije*, *Novoje lityeraturnoje obozrenyje*, Moszkva, 2008.; Péter ESTERHÁZY, *Proizvodstvonnij roman*, ford. Viktorija POPINEJ, Szimpozium, Szentpétervár, 2001.; Péter NÁDAS, *Konyec szemejnogo romana*, ford. Jelena MALIHINA, Tri kvadratam, Moszkva, 2004.; Péter NÁDAS, *Knyiga voszpominanyij*, ford. Vjacseszlav SZEREDA, Kolonna Publications, Tver, 2015.; György SPIRÓ, *Gyjavoliana Gorkogo*, ford. Vjacseszlav SZEREDA, Corpus, Moszkva, 2018.
- 13 A magyar művek értelmezéséhez szükséges kulturális kontextust is igyekszik megteremteni az a 2015-ben megjelent, orosz kutatók által írt irodalomtörténeti munka, melyben harminc szerző életrajzán és életművén keresztül mutatják be a magyar irodalom történetét. Lásd *Izstorija vengerszkoy lityeraturi v portretah*, szerk. Okszana JAKIMENKO, Indrik, Moszkva, 2015.
- 14 László GARACZI, *Eh pokatajemszja*, ford. Viktorija POPINEJ, *Zvezda* 2011/3., <https://magazines.gorky.media/zvezda/2011/3/eh-pokataemsa-ispoved-lemura-2.html>.; János HÁY, *Pareny*, ford. Jurij GUSZEV, Centr könygi Rudomino, Moszkva, 2013.; János HÁY, *Podzemnyj garazs*, ford. Jurij GUSZEV, Moszkva – Tyekszt, 2018.
- 15 Imre KERTÉSZ, *Obezdoledenoszty*, ford. Zsuzsa HETÉNYI, Simon MARKIS, *Ieruzsalemzkij zszurnal* 2003/14–15., <https://new.antho.net/wp/jj14-kertes/>, 2004/18., https://new.antho.net/wp/td_book/jj18/.; Imre KERTÉSZ, *Bez szugybi*, ford. Jurij GUSZEV, Tyekszt, Moszkva, 2004.

helytitkok különösen izgalmasak, már csak a munkamegosztás miatt is.¹⁶ Az ötlet Hetényi Zsuzsától származott, akinek régi vágya volt, hogy Kertész Imre regénye férje, Markis orosz nyelvén szólaljon meg. Markisnak, aki főképp ókori görög klasszikusokat fordított, magyarból mindössze két fordítása jelent meg korábban: a *Magyar népmesék*, illetve Pap Károly *Azarel* című regénye.¹⁷ A *Sorstalanság* viszont már kettenük nevével jelent meg oroszul. Hetényi Zsuzsa gondoskodott arról, hogy a magyar szöveg stilisztikai finomságai ne vesszenek el, miközben Markis arra a már ritka, szovjet korszak előtti romlatlan orosz nyelvre ültette a szöveget, amelyet ő maga a hétköznapokban is használt. Közös munkájukat 2003-ban *Obezdolennoszty* ('nyomor', 'szűkölködés', 'nincstelenség') címmel publikálták a Ieruzsálemszkij zszurnal című folyóiratban. A címadásra Hetényi Zsuzsa úgy emlékszik vissza, hogy több verzió is volt, de ő nem kardoskodott eléggé egy nem létező szó mellett. Így végül a morfológia döntött: ebben az orosz szóban több elem, így a *-talan/-bez* (fosztóképző), *dolaja/sors* (régies kifejezés), *-oszty/-ság* (főnévképző) is visszaköszön az eredetiből. A szóalkotási hasonlóságon túl az 'obezdolennoszty' ráadásul ugyanúgy nem rendelkezik egyértelmű konnotációkkal, ahogyan a 'sorstalanság' sem.¹⁸

A *Sorstalanság* oroszul szó szerint 'Bez szugybi' – és ezen a címen jelent meg másodjára, Jurij Guszev fordításában 2004-ben. Guszev szintén régóta házalt a szöveggel a kiadóknál, de sorra elutasították a téma miatt, amely akkoriban még az értelmiség körében is háttérbe szorult Oroszországban.¹⁹ A *Sorstalansággal* szembeni közöny ellenére Kertész neve nem maradt teljesen ismeretlen az oroszok előtt. Ha a *Sorstalanságra* várni is kellett, Guszev azt azért sikeresen kijárta, hogy 2002-ben megjelenhessen egy Kertész-kötet három hosszabb elbeszéléssel (*Az angol lobogó*, *A nyomkereső* és a *Jegyzőkönyv*).²⁰ Miután a Nobel-díjas regény utat nyitott a témának, kiadták a *Kaddis a meg nem született gyermekért* és a *Felszámolás* című könyveket.²¹ Ezt követte Kertész

16 A fordítóműhely titkaiba Hetényi Zsuzsa cikke avat be. Lásd HETÉNYI Zsuzsa, *Nyeszkolko szlov o perevodcsike i perevogye*, Ieruzsálemszkij zszurnal 2004/18., <https://new.antho.net/wp/jj18-kheteni-2/>.

17 Vengerszkije narodnije szkazki, ford. Simon MARKIS, Korvina, Budapest, 1974.; Károly PAP, *Azarel*, ford. Simon MARKIS, Tyekszt, Moszkva, 2008.

18 Forrás: magánlevelezés.

19 Lásd Jurij GUSZEV, *Znak Oszvencima. O tvorcsesztve Imre Kertesza, laureata Nobelevszkoj premii po lityerature*, Voproszi lityeraturi 2003/5., 124–151.

20 Imre KERTÉSZ, *Angljszkij flag*, ford. Jurij GUSZEV, Tyekszt, Druzsba narodov, Moszkva, 2001.

21 Imre KERTÉSZ, *Kadis po nyerozsgyennomu rebjonku*, ford. Jurij GUSZEV, Tyekszt, Moszkva, 2003.; Imre KERTÉSZ, *Szamolikvidacija*, ford. Jurij GUSZEV, Tyekszt, Moszkva, 2005.

előadásainak és esszéinek gyűjteménye, *A száműzött nyelv*, illetve további rövidebb szövegek, úgymint *A látható és láthatatlan Weimar* vagy a *Budapest – egy fölösleges vallomás*.²² A trilógia második része, a *Kudarc* azonban nem jelent meg.

De nem ez az egyetlen eset, amikor csak egy jelentős irodalmi díj tudta meggyőzni az orosz könyvkiadókat. „Oroszország a Szovjetunió felbomlása óta, az irodalmi élet szempontjából, meglepő módon, holmi nyomorúságos vidéki kisvárosra emlékeztet. A nyugati irodalmi trendek, így például a mágikus realizmus, valaha még a tiltások ellenére is pillanatok alatt eljutottak a Szovjetunióba. A fejlett angolszászoknál jelenleg a magyar a legmenőbb irodalom. A legmenőbb író pedig Krasznahorkai” – fakadt ki Kirill Kobrin 2014-ben, amikor egy-két folyóiratban publikált rövidebb szöveget leszámítva Krasznahorkai oroszul nem volt olvasható. Annak ellenére sem, hogy többen Gogolhoz hasonlították.²³ Sőt, annak ellenére sem, hogy Krasznahorkai maga úgy gondolta, ha van nyelv, amelyre érdemes őt fordítani, akkor az az orosz, mert ha nincs orosz irodalom, akkor valószínűleg ő sosem kezd el írni.²⁴ Mindeközben a magyar szerző oroszországi kiadására az olvasói igény, rendkívüli módon, már jócskán megérett. Már nemcsak az orosz irodalmárok, de a filmrajongók körében is közszájon forgott Krasznahorkai neve. Sőt, az orosz Tarr-fanatikusok kevésbé szerencsés fordításokat publikáltak a neten, mire végre egy orosz kiadó rábólintott a *Sátántangóra*.

A foghíjas életművek ellenpéldája Örkény, akinek mind egypercesei, mind színdarabjai megjelentek oroszul. A *Voronyezs* című dráma orosz nyelvre ültetésére egyenesen Voronyezsből érkezett a felkérés az író orosz fordítójának, Tatyjana Voronkinának, és a kiadás a legrangosabb oroszországi könyvfesztiválra, a XXVI. Moszkvai Nemzetközi Könyvvásárra készült el 2013-ban, ahol Magyarország mutatkozott be díszvendégként.²⁵ Bár Örkényre sikerült néhányszor felhívni a figyelmet, azt mégsem mondhatjuk, hogy különösképp ismert lenne a neve

22 Imre KERTÉSZ, *Jazik v izganyiji*, ford. Vjacseszlav SZEREDA – Jelena MALIHINA, Tri kvadrata, Moszkva, 2001.

23 Így W. G. Sebald *Az ellenállás melankóliája* angol nyelvű kiadásának fülszövegében, illetve Susan Sontag, akit gyakran idéznek mint Krasznahorkai egyik első méltóját.

24 Lásd Okszana Jakimenko interjúja Krasznahorkai Lászlóval: Okszana JAKIMENKO, „*Esti i est' jazyk, na kotoryj stoit menja perevodit', tak eto russkij*”; *Roždenie ubijcy. Rasskaz*, Gorkij 2013/5., <https://magazines.gorky.media/inostran/2013/5/esli-i-est-yazyk-na-kotoryj-stoit-menya-perevodit-tak-eto-russkij-rozhenie-ubijczy-rasskaz.html>.

25 A könyvvásáron nagy hangsúlyt kapott a magyar gyermekirodalom, megjelent Kányádi Sándor *Világlátott égerkéje*, Janikovszky Éva *Kire üttét ez a gyerek*⁹ című kötete, illetve Berg Judit meseregénye, a *Rumini*.

Oroszországban. Pedig a lehetőség meglenne rá, egyrészt a színház révén (eddig csak néhány kisebb színház állította színpadra), vagy még inkább azon magyar–oroszi irodalmi párhuzam révén, amely az orosz olvasók számára az örkényi groteszket is teljesebben értelmezhetővé teszi. Az orosz irodalomban a század elején Danyil Harmsz, az abszurd kiemelkedő alkotója Örkény egypercesekre emlékeztető abszurd novellákat írt.²⁶

A dramaturgia kapcsán meg kell említeni azt a 2018-ban megjelent *Új magyar dramaturgia* című kötetet, amelyben Térey János, Pintér Béla, Mikó Csaba, Fekete Ádám, Péterfy-Novák Éva és Hajdu Szabolcs egy-egy színdarabja kapott helyet.²⁷ Majdnem tíz évvel korábban, 2009-ben jelent meg ezt megelőzően egy kétkötetes válogatás magyar drámákból.²⁸

Sokáig lehetne még boncolgatni az oroszországi magyar könyvkiadás érdekes mozzanatait. Így azt, hogy Márai Sándor *A gyertyák csonkig égnek* című regénye, amely Európában az egyik, ha nem a leggyakrabban kiadott magyar könyv, oroszul csak a tavalyi év végén jelent meg.²⁹ Vagy hogy miként jelent meg Nádasdy Ádám *A vastagbőrű mimóza* című, melegekről szóló írásokat tartalmazó könyve Oroszországban 2018-ban, ahol a homoszexuális-propagandatörvénnyel igyekeznek minél inkább háttérbe szorítani a témát, és ahol a fordítók által ajánlott magyar könyveknek csak tizede lel kiadóra.³⁰ A választék láthatóan – a könyvpiac bonyolult működése ellenére – széles, még a Magyarország határain túl születő magyar irodalomra is kiterjed. Pár éve olvasható egy erdélyi, vajdasági, felvidéki és kárpátaljai magyar irodalomból szemezgető válogatáskötet is.³¹ Ennek fordítógárdájában ráadásul rengeteg új név szerepel.

Hogyan és kikből lesznek egyáltalán a magyar irodalom oroszországi nagykövetei? Amikor egy-egy interjúban arról érdeklődnek az

26 Lásd HETÉNYI Zsuzsa, *Harmsz és Örkény optikai csalódásai. Egyperces esszék arról, hogy mi lehet az abszurd*, Holmi 2012/4., 458–470. A cikk oroszul is megjelent.

27 *Novaja vengerszkaja dramaturgija*, szerk. Okszana JAKIMENKO, Novoje lityeraturnoje obozrenyje, Moszkva, 2018.

28 *Kazemati. Szovremennaja vengerszkaja dramaturgija v dvuh knyigah*, szerk. Ákos SZILÁGYI, Tri kvadrata, Moszkva, 2018.

29 Sándor MÁRAI, *Szuevci szgorajut dotla*, ford. Okszana JAKIMENKO, Noszorog, Moszkva, 2019.

30 Ádám NÁDASDY, *Tolsztokszaja mimoza. Bity szcsasztlivim – ili normalnim*, ford. Vjacseszlav SZEREDA, Izdatyelsztvo Ivana Limbaha, Szentpétervár, 2018.

31 *A Magyarország – Magyarország határain túl* című kötetben Orbán János Dénes, Bodor Ádám, Gion Nándor, Tolnai Ottó, Lovasi Ildikó, Grendel Lajos, Németh Zoltán, Mizser Attila, Bartha Gusztáv és Berniczky Éva novellái olvashatók. Lásd *Vengrija za granycami Vengrii*, szerk. Okszana JAKIMENKO, Centr knyigi Rudomino, Moszkva, 2015.

oroszműfordítóktól, hogy miért választották ezt a nyelvet, akkor erre – generációtól függetlenül – többnyire az a válasz érkezik, hogy véletlenül. A fiatalabbak jellemzően az egyetemen egy másik nyelv mellett kezdik tanulni a kuriózumnak számító magyart. Ez azonban még nem így volt annál a műfordító nemzedéknél, amely elindította a magyar klasszikusok szisztematikus publikálását. Jelena Malihina (1925–2016) úgy sajátította el a magyar nyelvet, hogy a munkája kapcsán véletlenül Magyarországra került. 1959-ben kezdett el irodalmat fordítani (Móricz Zsigmond, *Légy jó mindhalálig*), és onnantól kezdve neve ilyen vagy olyan módon, de felbukkant szinte minden oroszul leírt magyar szerző neve mellett: nemcsak fordított, de kötetet is szerkesztett, lektorált és irodalomkritikát írt. Neve olyannyira összeforrott a magyar irodalommal, hogy 2018-ban válogatáskötet jelent meg kizárólag az ő fordításaiból.³² Oleg Rosszijanov (1921–2016) a másik kiemelkedő alakja ennek a nemzedéknek: úgy tartják, hogy Oroszországban ő emelte be az európai irodalmak közé a magyart. A következő generáció legfontosabb szereplői, a már említett Tatyjana Voronkina (1931) és Jurij Guszev (1939) egyre nagyobb hangsúlyt fektettek a kortárs szerzőkre. Az ő tanítványaik már az egyetemen tanultak meg magyarul. Idetartozik Vjacseszlav Szereda (1951), akinek idén év elején két fordítását is jelölték a rangos Alekszandr Pjatyigorszki-díjra (Krasznahorkai László, *Sátántangó* és Orosz István, *Sakkparti a szigeten*) és a már rengetegszer említett Okszana Jakimenko (1972), aki tucatnyi kötet szerkesztője, és folyamatosan dolgozik a következő műfordító nemzedék képzésén is.³³ Érdemes megjegyezni, hogy Oroszországban jelenleg három egyetemen van lehetőség a magyar nyelv tanulmányozására: a Moszkvai Állami Egyetemen, a Szentpétervári Állami Egyetemen és Izsevszkben az Udmurt Állami Egyetemen. De csak Péterváron létezik önálló magyar szak. A magyar–oroszműfordítás egyik legfőbb fóruma a balatonfüredi Magyar Fordítótársaság mellett az a szakmai tábor, amelyet 2013 óta évente rendeznek meg a Lakiteleki Népfőiskolán. Az intenzív egyhetes nyári kurzus során elméleti és gyakorlati képzést kapnak a Magyarországra érkező orosz hallgatók, ennek eredményeképp pedig több fordításkötet is született: így a már említett válogatáskötet a határon túli magyar irodalomból, illetve a szintén említett, új magyar

32 Jelena MALIHINA, *Pod znakom bliznyecov. Vengerszkije perevodi Jelena Malihinoj (szbornyik)*. Centr knyigi Rudomino, Moszkva, 2018.

33 László KRASZNAHORKAI, *Szatanyinszkoje tango*, ford. Vjacseszlav SZEREDA, Corpus, Moszkva, 2018.; László KRASZNAHORKAI, *Melanbolija szoprotivylenyija*, ford. Vjacseszlav SZEREDA, Corpus, Moszkva, 2020.

dramaturgiát bemutató kötet, valamint a frissen megjelent *Kettős tükörben* című könyv, amelyben a kommentárok révén a fordítói műhelymunkába is betekintést nyerhet az olvasó és kíváncsi nyelvtanuló.³⁴ Azt, hogy az új műfordító nemzedék kinevelése sikeres, mutatja az is, hogy a legfrissebb Oroszországban megjelent magyar regénynek, Kondor Vilmos *Budapest noir* című regényének fordítója a tábor egykori hallgatója, Ljudmila Kulagova.³⁵

A magyar irodalom oroszországi helyzetéről szólva összességében azzal a nem új megállapítással élhetünk, hogy egy kis és nyelvileg elszigetelt ország irodalmának nyilvánvalóan nem könnyű egy ilyen hatalmas könyvpiacon érvényesülnie. A piaci érdekek nagyban meghatározzák a műfordítást is, ezért nem is meglepő, hogy a magyar irodalom nem tud különösebb hatást gyakorolni az oroszra. Annál nagyobb öröm viszont, hogy a kíváncsi orosz olvasók mindezek ellenére mégis több száz magyar szerző közül válogathatnak. Ez pedig azoknak a nagyszerű műfordítóknak köszönhető, akik miatt – ahogyan arra az oroszországi irodalmárok gyakran felfigyelnek – a nehezen hozzáférhető magyar irodalom szebben hangzik oroszul, mint az angol vagy német nyelvű.

Könyvek esetében idegen kultúrában leginkább a dráma, aztán a regény, majd a novella és legkevésbé a líra tud érvényesülni. Magyar lírát oroszra szinte egyáltalán nem fordítanak.³⁶ A színház és a film közvetítő szerepe erősebb lehet, mint a könyvé, ezek nagyobb közönséghez tudnak eljutni, így az irodalmi szövegek sikerét segíthetik a filmes adaptációk. Érdemes lehet újra kiadni Füst Milán *A feleségem története* című regényét oroszul, mert az Enyedi Ildikó rendezésében most készül film meglehetősen nagy érdeklődésre számíthat.³⁷

34 A címnek megfelelően a kötetben nemcsak a magyar–orosz, de az orosz–magyar műfordítói tábor résztvevői által készített fordítások is szerepelnek. Lásd *Kettős tükörben. Magyar irodalom oroszul – orosz irodalom magyarul. Műfordítások és kommentárok*, szerk. Okszana JAKIMENKO – GORETITY József, Kairosz, Budapest, 2020.

35 Vilmos KONDOR, *Budapestszkij Nuar*, ford. Ljudmila KULAGOVA, Izdatyelszkij dom Mescserjakova, Moszkva, 2020.

36 Ritkán jelennek meg magyar verseskötetek oroszul, de néhány éve kiadtak egy válogatáskötetet ötvenöt költő műveiből. Lásd *Nyevedomoj szutyi zabitije granyi... iz szovremennoj vengerszkij poezii*, szerk. Jurij GUSZEV – Julija SZOZINA – Jurij FRIDSTEJN, Centr knyigi Rudomino, Moszkva, 2015.

37 Füst Milán regényét 2010-ben adták ki legutóbb oroszul, és nem kapható már az orosz könyvesboltokban. Milán Füst, *Isztorija mojej zseni*, ford. Tatyjana VORONKINA, Vodolej, Moszkva, 2010.